

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/95012>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

Economie en ethiek

Interview met Toine van den Hoogen

Johan van Workum

Onlangs verscheen in de MCKS-boekenreeks *De moderne economie als Juggernaut. Het debat over theologie en economie**. Het is een informatief boek waarin de verschillende theologische benaderingen van de economie geïnventariseerd, beschreven en geanalyseerd worden: marxistische, christen-democratische, liberale, feministische en ecologische benaderingen komen aan bod. Het is ook een discussieboek over de vraag wat theologie zou kunnen en moeten betekenen voor de doordenking van economische vraagstukken. Op het congres van 1 november 1996, waarop dit boek gebaseerd is, kwam de visie van de inleiders-theologen stevig onder vuur te liggen. Hadden zij wel iets te melden? Eén van die theologen was de Nijmeegse/Heerlense moraaltheoloog prof. dr. Toine van den Hoogen. Johan van Workum vroeg hem nader door op zijn mening over de verhouding tussen theologie en economie.

Niet directief

Om maar meteen elke onduidelijkheid uit te sluiten steekt Toine van den Hoogen resoluut van wal: "Elk menselijk handelen dien je vanuit ethische vragen te benaderen. Ook economen en mensen in het bedrijfsleven moeten ethische vragen toelaten bij hun handelen. Bijvoorbeeld - stel dat je in de suikerhandel zit - of je er goed aan doet bij het inkopen van riet-suiker om niet méér te betalen dan de wereldmarktprijs, ook als die prijs berust op uitbuiting. Ik bepleit dus niet dat economisch handelen ontheven zou zijn van ethische beoordeling, integendeel. Ik wil echter niet naar een directieve en dirigistische ethiek. Dat type ethiek is achterhaald; die hoorde bij het Rijke Roomse Leven. Toen ging men uit van een drieslag. Je had bovennatuurlijke doelen, je had de natuurlijke doelen van het leven van alledag, en je had daartussenin de christelijk-sociale bewegingen met hun geestelijk adviseurs om die twee soorten doelen met elkaar te verbinden. Maar die oude structuur is weg uit ons denken en ons leven."

"Ik zie ook niets in de regelethiek die bij bepaalde ethische scholen de laatste jaren opgeld doet. Zij gaan ervan uit dat ethiek neerkomt op het nadenken over de juiste procedures. De gedachte is dan dat als je het maar eens bent met elkaar welke procedures doorlopen moeten worden om te komen tot een afweging, de uitkomst vanzelf ethisch in orde is, zodat een verder inhoudelijk oordeel over die uitkomst niet nodig is. Het euthanasiedebat is een voorbeeld van denken in termen van zo'n regel-ethiek, evenals de medisch-ethische commissies in ziekenhuizen. Maar zó denk ik dus niet."

U wilt terug naar de deugden?

"Precies. Ik denk dat we de deugden niet kunnen missen. Ook niet in het economisch leven. Ik bepleit een herleving van de deugdenethiek. Niet in de oude moralistische vorm maar op de oorspronkelijke manier, in de vorm van grondhoudingen - rompsstanden - waarmee mensen beslissingen en afwegingen ingaan. We moeten bezien in hoeverre

we deugden kunnen hernemen uit onze traditie, óf zelf nieuwe bedenken. Het christendom had in zijn begintijd geen eigen reeks van deugden. De eerste christenen trokken met kleine handelslui mee en kwamen op markten. Ze hadden de herinneringen aan het leven van Jezus en de parabels - die overigens heel vaak gaan over onderwerpen uit het economische leven. Met het jodendom was dat anders, dat had wel een ethisch uitgewerkte levensleer.

houdingen, aan doelen. Dan gaat het om conclusies als: het is in deze situatie beter om niet deze maar gene houding te laten prevaleren, om niet dit maar dat doel de doorslag te laten geven. Maar de oude deugden uit onze cultuurgeschiedenis bieden ons hierbij onvoldoende aanknopingspunten.

Wij hebben in de samenleving en de wereld van nu te maken met situaties die toen onbekend waren. Bijvoorbeeld situaties van structureel geweld, kern-

*Toine van den Hoogen
Foto: Photique
José Cartens*

Maar de eerste christenen vonden dat ze geen nieuwe eigen deugden nodig hadden, want het einde van de wereld met de wederkomst van Jezus zou toch snel plaatsvinden, dus wat zou je je druk maken over een eigen levensleer. Later heeft men lijstjes met deugden toegevoegd. Die haalde men uit de filosofie van de Stoa, de klassieke wijsgerige scholen van Athene en later Rome."

"Ik zou het handelen niet aan voorschriften willen binden, maar aan

bewapening, gevallen van militarisme binnen een militair-economisch complex, verhoudingen tussen mannen en vrouwen. We zullen in die nieuwe situaties opnieuw moeten nadenken: wat is hier nu eigenlijk 'deugdzaam'? Is het deugdzaam om ten behoeve van het voortbestaan van een bedrijf 500 man op straat te zetten? En is het dat ook als het alleen maar gaat om het meer winst kunnen maken?"

Modelvertellingen

"Je kunt van de bijbel geen recepten verwachten voor situaties die toen helemaal niet bekend waren. De beginselen worden vooral in verhaalvorm doorgegeven, narratief. Ze gaan over concrete situaties die zich toen voordeden en die eigenlijk al voorbij waren op het moment dat het verhaal werd verteld. De armoede van veel christelijke moraaltheologie was dat men dacht dat die vertellingen op een hoger plan gebracht konden worden om er zo abstracte beginselen van te maken die onder alle omstandigheden toepasbaar zouden zijn en niet onderhevig zouden zijn aan de tand des tijds. Als je vervolgens aan mij als theoloog de vraag gaat stellen: wat is uw ethiek?, dan begin ik dus met verhalen, niet met regels."

"De bijbel staat vol van modelvertellingen over economisch gedrag met het doel iets over God te vertellen. Om nu terug te keren tot onze beginvraag wat mensen in hun economisch handelen kunnen hebben aan theologie: het gaat dan om de vraag hoe wij vandaag in onze economische verhoudingen modelvertellingen kunnen bedenken om het over God te hebben. Theologen zouden zich over die taak moeten buigen, zich oriënterend op de hedendaagse economische omstandigheden. De confrontatie met de religieuze dimensie van het bestaan kan dan weer een kritisch correctief opleveren bij ons economisch handelen. De effectieve betrokkenheid van religie op economie krijg je dan veel scherper en met veel meer ethische klem verteld dan met alleen maar een ethische oproep met de bijbel in de hand dat we zus en zo dienen te handelen en niet anders - met dirigistische ethiek dus. Bij het lezen van de bijbel gaat het niet om een serie regels maar om een oproep tot een ethos dat een voorrangsoptie inhoudt voor mensen

aan de onderkant van de samenleving. Juist door die nieuwe manier van lezen van de bijbel konden ideeën als de 'economie van het genoeg' gemeengoed worden."

"Het probleem is niet dat de theologen zwijgen, maar dat economen niet het idee hebben dat het over hun vak gaat wat theologen naar voren brengen. Het echte debat tussen theologen en economen

Een voorrangsoptie...

wordt nog nauwelijks gevoerd. De relatie theologie - economie is een moeizame zolang wij theologen er niet in slagen onze bekommernis herkenbaar te maken voor economen. Het is echt nog ongeploegd land, *in statu quaestionis*."

U pleit dus voor een goed wetenschappelijk gesprek van theologen met economen?

"Ja, een gesprek waarin beide partijen elkaars vaktaal tenminste in grote lijnen verstaan en dat gebaseerd is op wederzijds vertrouwen en op de wil elkaar te begrijpen."

* 'De moderne economie als Juggernaut. Het debat over theologie en economie', Herman Noordegraaf, Theo Salemink, Henk Tieleman en Reinier van Elderen (red.), is te bestellen bij het MCKS. Prijs: f 39,90.